

Ç

evre ve Güvenlik İlişkisi Bağlamında Çevresel Güvenlik Kavramı¹

Tarık Ak

Ankara Üniversitesi Sosyal Çevre Bilimleri Doktora Öğrencisi

Özet

Günümüzde karşılaşılan çevresel sorunlar, çağımızın en önemli meseleleri içerisinde yer almaktadır. Kaynak kıtlıklarından çevre felaketlerine kadar sayılabilecek bu sorunların, bölgesel düzeyden küresel seviyeye kadar kendisini hissettirmesi, dünyanın her kesiminden konuya ilişkin çözüm bulma gayretlerini artırmıştır. Konunun güvenlik boyutuyla birlikte değerlendirilmesi, bu çabaların en önemlilerinden biridir. Çevresel sorunlarının güvenlik bağlamında tartışılması, özellikle son yirmi yılda çevresel güvenlik kavramına ilginin gösterilmesini sağlamıştır. Bu çalışmanın amacı, çevre temelli meydana gelen doğal ve toplumsal problemlerin çözümü için bir güvenlik çerçevesi oluşturmak, çevresel güvenlik kavramını tanımlamak ve bu kavramın tarihsel süreç içerisindeki gelişimini açıklamaktır. Bu kapsamda öncelikle çevresel güvenlik kavramının tanımı yapılacak ve çevre bağlamında güvenliğin konusu ve aktörlerindeki değişimler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler

Çevresel güvenlik, geleneksel güvenlik, soğuk savaş, çatışma, insani güvenlik.

¹ Bu makale yazarın doktora tezinin bir bölümüne dayanılarak hazırlanmıştır.

Giriş

Günümüzde çevresel sorunlar, ekolojik dengeyi tehdit ederek hem doğal çevre üzerinde hem de toplumsal yaşamda olumsuz etkiler meydana getirmektedir. Bu sorunlarının coğrafi sınır tanımadan bölgesel ve küresel düzeyde tehditler oluşturması, çevrenin güvenlik bağlamında tartışılması ihtiyacını doğurmuştur. Bu doğrultuda çevre ve güvenlik ilişkisini ekolojik ve toplumsal sorunlar açısından en kapsayıcı şekilde tanımlayan kavramın “çevresel güvenlik” olduğu görülmektedir. “Çevresel güvenlik” kavramı, en sağlıklı şekilde uluslararası güvenlik ortamına tarihsel süreç içerisinde bakılarak anlaşılabilir. Bu nedenle öncelikle dünyada değişen uluslararası güvenlik ortamının incelenmesi ve bu güvenlik ortamında çevrenin konumunun ne olduğunun değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu kapsamda konunun işlenişi sırasında, günümüze kadar değişen uluslararası güvenlik ortamlarında gelişen aktörler ve süreçler dikkate alınarak bir çevresel güvenlik kavramına ulaşılmıştır.

“Çevresel güvenlik” kavramının anlaşılması için sorulacak en önemli sorular “hangi seviyede” ve “kimin güvenliği”nin sağlanacağıdır (Lifton 1999, 361; Barnett, vd. 2010, 3). Sorulara ilişkin verilen cevaplar, bizatihi çevrenin kendisinden de başlayarak ulus devlet ve insan/bireye kadar çeşitlilik göstermiştir. İlk bakışta, çevre ve güvenlik ilişkisinin zorlayıcı bir birliktelik gibi görünmesine rağmen, çevresel değişimin doğal çevre ve toplum üzerinde yarattığı baskılar bu güvenlik bağının kurulmasını zorunlu kılmıştır. Söz konusu güvenlik bağının kavramlaştırılma sürecine geçilmeden önce, iki önemli noktanın ortaya konulması gerekmektedir. Bunlar, bu güvenlik ilişkisinde çevrenin konumunun ne olduğu ve güvenliği sağlanacak öznenin konusu ve aktörlerinin tespitidir.

Aslında “çevre”nin de güvenliğin öznesi olmasına yönelik etik tartışmalar yapılmasına rağmen, güvenliği sağlanacak varlığın çevreden ziyade “insan” olduğu kabul edilmektedir. Bunun en önemli nedeni, dünyada uluslararası güvenlik ortamında hala insanı merkez alan realist yaklaşımların meşruiyetinin devam etmesidir. Bu bağlamda “çevre”, güvenliğin sağlanması gereken özne yerine, güvenli hale getirme eyleminin mekânı ve konusunu teşkil etmektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi diğer bir önemli nokta da, tarihsel süreç içerisinde güvenliği sağlanacak varlığın konusu ve aktörlerinde değişikliğin yaşanmaya başlanmasıdır. Ulus devletin hâkim olduğu geleneksel güvenlik yaklaşımdan etkilenen güvenlik tanımları, zamanla bireyi ön plana alan insani güvenlik yaklaşımlarına yönelmiştir. Belirtilen hususlar kapsamında bir konuya ilişkin çerçeve oluşturulması için öncelikle, çevresel güvenlik kavramının tanımının yapılması ve müteakiben de tarihsel süreç içerisinde gelişiminin görülmesinin uygun olacağı değerlendirilmiştir.

Son yirmi yıl içerisinde kavrama artan ilginin nedeni, çevresel tehditlerin tek bir bireyden başlayarak bölgesel ve küresel düzeye kadar doğal ve toplumsal sonuçlarının hissedilmiş olmasıdır (Keleş, vd. 2009, 441). Bu durum aynı zamanda bir güvensizlik haline karşılık geldiğinden, Jon Barnett söz konusu kavramı tanımlanırken tersten yol izlenebileceğini ve öncelikle içinde bulunan güvensizlik halinin de ortaya konulmasını önerir. “Çevresel güvensizlik” olarak ifade edilen bu kavram; çevresel yıkım, çevresel bozulma, kirlenme, iklim değişikliği, kaynak kıtlığı, kötü yönetilen kaynaklar, yoksulluk, çatışma, şiddet,

Çevresel Güvenlik Kavramı

istikrarsızlık, çevre mültecileri ve askeri güvenlik gibi konuları içinde barındıran bir güvensizlik hali olarak belirtilmiştir (Barnett 2003, 7; Hecker 2011, 15). Buradan hareketle söz konusu güvensizlik hallerine karşı “çevre”nin güvenlik meselesi olarak alınmasının çevresel güvenlik kavramını ortaya çıkardığı kabul edilmektedir (Mcap ve Bailey 2007, 20). Çevresel güvensizliğe sebep olan tehdit ve risk alanları, devlet ve toplumda temel diğer güvenlik alanlarını da olumsuz etkilemektedir (Grager 1996, 112-113; Barnett 2007, 7). Söz konusu tehdit ve risk alanları, doğal kaynakların tükenmesi ve kirliliği sonucunda¹ insanın varlığını ve refahını tehdit eden ekolojik ve toplumsal gerilimler olarak ortaya çıkmıştır (Algan 2004, 185). Ekolojik gerilimler, çevresel bozulma ve kirlilikler kapsamında özellikle iklim değişikliği, deniz seviyesinin yükselmesi, ozon tabakasının incelmeye, toprağın bozulması, su kıtlığı, teknoloji ve sanayi üretimi kaynaklı çevresel problemlere karşılık gelmektedir (Maltais, vd. 2003, 4). Toplumsal gerilimler ise, klasik güvenlik algılarına eş olan ve kaynaklar yüzünden ortaya çıkan anlaşmazlıklar ve çatışmalar olarak ifade edilmektedir. Ancak burada üzerinde durulan, bu çatışmaların yalnız petrol gibi kolay yenilenemeyen ve doğada kısıtlı bulunan kaynakların haricinde, su gibi yenilenebilen fakat gerekli önlemler alınmazsa nitelik ve nicelik olarak yetersizleşebilecek doğal kaynakların dâhil edilmiş olmasıdır.²

Yukarıda ifade edilen çevresel güvensizlik halinden yola çıkarak çevresel güvenlik tanımına ulaşırsa, şöyle bir tanımlama yapılabilir. Bugün ve gelecekte ekosistemdeki yaşam destek sistemleri ve insan ihtiyaçları için önemli olan varlıkların tedariki, erişilebilirliği ve yönetimi gibi konuların sürdürülebilirliği ile yoksulluğun ve çatışmaların azaltılması için katkıda bulunan süreçlerin belirlenmesidir (Hecker 2011, 12). Çevresel güvenlik; birey, grup ve toplumların çevresel değişimlere karşı kırılgan olmaması ve olumsuz etkilere maruz kalmasını önlemek (Barnett 2007, 5), diğer bir ifadeyle, çevrenin güvenli hale gelmesini öngörmektir (Vogler 2003, 45). Çevrenin güvenli hale gelmesi ise, yöntem konusuna bağlı kalmış, ulusal devletler açısından çevresel bozulma ve bununla ilişkili her türlü şiddet hareketlerine karşı tedbir geliştirilmesi olarak kabul edilirken, küresel seviyede çevre politikalarının oluşturulması ve yaygınlaştırılması olarak görülmüştür.

Günümüzde, çevresel güvenlik kavramı insanın uygun olmayan şartlardan arındırılarak yaşamaya elverişli ortamının sağlanması, su, yiyecek barınak, sağlık gibi ihtiyaçlarının dünyadaki her bir bireyden tüm uluslara ve bütün insanlığa doğru genişletilmesi ve güvenli yaşam alanının oluşturulmasını amaçlamaktadır (Page 2000, 39; Pamukçu 2001, 192; Foster 2001, 378; Aydoğdu 2008, 62). Kavram, kimin güvenliği konusuna yönelik olarak toplum içerisinde belirli çıkar grupları ve azınlık gruplarının menfaatleri yerine,

¹ Çevresel bozulma ve kirliliğe ilişkin tehditler, devletlerin kendi ulusal sınırları içerisinde olabileceği gibi, Kanada ve Japonya’da olduğu gibi iklim değişikliği nedeniyle deniz seviyesinin yükselmesi başta olmak üzere başka ülkelerden gelen veya dışsal ve sınır aşan tehditlerden de kaynaklanabilmektedir. Dabelko (2008).

² Ruanda ve Brundi’deki su, gıda, orman gibi yenilenebilen doğal kaynak nedenli çatışmalar, Mısır ve Hint alt kıtasındaki muhtemel çevresel göçler ve yaratacağı demografik değişimler buna örnek verilebilir.

Çevre ve Güvenlik İlişkisinin Tarihsel Gelişimi

büyük çoğunluğun güvenliğine yönelik süreçlerin geliştirilmesini öngörür. Bu nedenle güçlü toplumsal grupları ve devleti önceleyen yaklaşımlar yerine, her bir insan hayatının güvenliğini esas alır (Barnett 2005, 467-468). Çevresel güvenlik kavramı, aynı zamanda çevre meselelerinin temelini barış ile sağlanmış bir güvenlik ortamı olarak görür. Gıda, su, enerji ve diğer doğal kaynakların temini ve korunması, kaynaklara erişimin sağlanması, sürdürülebilir kalkınma, hastalıkların yayılmasının önlenmesi, ormanlar ve balıkçılık gibi yenilenebilir kaynakların kullanılabilirliğinin barışçıl bir şekilde çözümlenmesine odaklanır. (Dale, vd. 2004, 119; Hecker 2011, 15).

İnsanlığın 18.yüzyıldan beri doğal çevresine olan etkisine bakıldığında, var oluşundan bu yana olan davranışıyla karşılaştırılmasının imkânsızlığı daha iyi anlaşılabilir. Bu süreçte sanayileşen üretim tarzı ve insan merkezli aydınlanma felsefesi, hali hazır toplumsal yapıları değiştirmiş, insanlığın siyasi ve ekonomik yaşamına yönelik yeni bir yol haritası çizmiştir. Toplumlar arasında çatışma ve işbirliğine dayalı geleneksel ilişkiler ağı, günümüze kadar tehdit ve rekabet alanlarına göre değişerek devam etmiştir (Matthew 1995, 15; Kılıç 2008, 51). 20.yüzyılda devletlerin birbirlerine karşı söz konusu güvenlik tutumu, 1914-1918 ve 1939-1945 tarihleri arasında iki büyük dünya savaşı meydana getirmiştir. 1947 yılından sonra da, ABD ve SSCB arasında Soğuk Savaş adı verilen devlet merkezli çatışma ve rekabet ortamı, askeri tehditleri önceleyen güvenlik sürecini ortaya çıkarmıştır (Lynn-Jones 1991; OECD DAC Working Party 2000, 11; Spector ve Wolf 2000, 411; Buzan 2008, 113). Bu dönemdeki savaş, çatışma ve kriz odaklı güvenlik anlayışında (Waltz 2008, 5; Sandıklı ve Emeklier 2011, 21), çevre konusu güvenlik sürecine dâhil edilmemiş³ adeta dışlanmıştır (Dabelko ve Dabelko 1995, 3). Birkaç istisna dışında⁴ sadece rakip devletlerin askeri güç unsuru ana tehdit⁵ olarak görülmüştür (Dalby 2002, 4; Lynn-Jones, 1991, 5; Pamukçu 2001, 181; Hecker 2011, 12). Soğuk Savaş boyunca güvenlik çalışmalarında çoğunlukla ulus devletlerin askeri yönüyle ilgilenilmiş, askeri kuvvetle ilgili olan bir sorun güvenliğin konusuna girmiştir. Askeri güçle ilgili olmayan bütün konular ikincil politika kategorisinde sayılmıştır. Bu dönemde güvenlik çalışmalarının odak noktasının güvenlik değil, askeri kuvvet olduğu genel kabul gören bir anlayıştır (Baldwin 2004, 9). Soğuk Savaş'ın etkilerinin azalmaya başlamasıyla birlikte ise, çevre bir tehdit ve risk alanı olarak güvenlik yaklaşımlarında yer almaya başlamıştır (O'Neill 2009, 1). Bu durum günümüze kadar güvenliğin nesnesi ve aktörleri açısından üç evrede açıklanabilir.

İlki, askeri güvenliği merkeze alan geleneksel güvenlik yaklaşımları içerisinde çevresel güvenlik algısıdır (Whyte 2001, 4664). Son yıllarda neorealist yaklaşımların etkisiyle çevre konusu, ekonomi, insan hakları ve göç gibi potansiyel tehditler arasında sayılmıştır (Şahin 2004, 84). Bu yaklaşımda, çevresel bozulma ve iklim değişikliklerinin kaynak

³ Bu dönemde ulusal güvenliği oluşturan askeri ve stratejik konular birincil politikayı; ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel konular ise ikincil politika alanı olarak kabul görmüştür. Sandıklı ve Emeklier (2012, 8).

⁴ 1989 yılında Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru SSCB, ekolojik güvenlik konusunun önemini vurgulamış, buna ilişkin Murmansk Girişimi adıyla işbirliği önerileri getirmiştir. Floyd (2010, 100).

⁵ Soğuk Savaş döneminde askeri tehditlerin en büyüğü nükleer silahlanmadır. Dalby (2002, 5).

kıtlıklarına neden olabileceği ve kaynakların ele geçirilmesi için çatışmaların ve göç hareketlerinin oluşabileceği vurgulanmıştır (Parsons 2009). Bununla ilgili olarak toplumlarda meydana gelen sosyokültürel olay ve çatışmaların anlaşılmasına yönelik Thomas Homer-Dixon ve Toronto Grubu, İsviçre Çevre ve Çatışma Programı (Page 2000, 35) ve Oslo Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü gibi araştırma gruplarının çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Maltais 2003, 1). Çalışmaların temel varsayımı, çevre nedenli kaynak ve kıtlıkların çatışmaya neden olacağıdır.

İkincisi; günümüzde halen hâkim olan siyasi aktörleri temel alarak devlet merkezci yaklaşımı savunan, ancak güvenlik çıkmazı sorununun üstesinden gelebilecek çok taraflı devletler arası işbirliği araçlarını savunan yaklaşımdır. Bu yaklaşım; ortak, kolektif ve kapsamlı gibi ifadelerle birlikte tanımlanan bir güvenlik yaklaşımına karşılık gelmektedir (Şahin 2004, 84). Küresel çevre problemleri, doğal kaynak ihtiyaçları ile kasırga, sel vb. çevresel olayların ulusal güvenlik konuları içerisinde yer almasını savunularak (Türk 2008, 95), uluslararası işbirliği araçlarının gelişmesine gayret gösterilmektedir. Özellikle yakın dönemde su ve toprak gibi yenilenebilir kaynakların kıtlığı (Cheremisnoff 2002, 41), küresel ısınma tehdidi, deniz seviyesinin yükselmesi⁶ gibi tehditlerin varlığı, ulus devletlerin işbirliği ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu alanla ilgili yapılan çalışmalarla ilgili olarak, çevresel felaketleri önlemeye yönelik ekolojik uygulamalar, çevre açısından kritik bölgelerin belirlenmesi, çevresel risk değerlendirmeleri, ekolojik ve jeopolitik güvenlik açıkları/kırılganlıkları üzerine odaklanılmış (Whyte 2001, 4664; Spillman 1995, 6-7), uluslararası işbirliği önerilerini desteklenmiştir (Economic and Social Commission for Asia and the Pacific 2006, 26).

Çevresel güvenliğe ilişkin son yaklaşım ise, söz konusu güvenlik konusunun insani güvenlik kavramı ile ortaya konulmasıdır. Bu yaklaşımda, toplumsal yönetim ve sürdürülebilir kalkınma dâhil olmak üzere birey temelinde insan refahına yönelik çevresel koşulların iyileştirilmesi üzerine durulmaktadır. İnsani güvenliğe ilişkin en önemli aktörün, çevresel yaşam alanı olduğu kabul edilmektedir (Maltais 2003, 1). Söz konusu güvenlik anlayışıyla enerji, gıda ve sağlık güvenliği ön plana çıkarılmış, güvenliğin sınırları genişletilmiştir. Güvenliğin konusunun Kuzey Amerika ve Avrupa ülkelerinden tüm dünyaya yayılmasına çaba gösterilmiştir. Yukarıda tanımlanan ve günümüze kadar izlediği süreci açıklanan çevresel güvenlik kavramının bu bağlamda temel prensipleri de ortaya konabilir.

Günümüzde çevresel güvenlik kavramı, bireyden başlayarak ulus devletleri, uluslararası alanda ise tüm toplumları, hatta gezegenin tamamını etkileyebilmekte, çevresel, sosyal, ekonomik konuları içerisinde barındırmaktadır (Lietzmann ve Vest 1999, 35). Çevresel⁷

Çevresel Güvenlik Kavramının Prensipleri

⁶ Dünya üzerinde deniz seviyesinin yükselmesi ve iklim değişikliği gibi tehditler en çok Japonya, Güney Asya, Tuvalu Adaları, Papua Yeni Gine, Kuzey Avrupa ve Baltık Ülkeleri gibi küçük ada ve uzun kıyıya sahip devletleri olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle bu ülkelerde uluslararası işbirliğine yönelik gayretler yoğun olarak görülmektedir. Lietzmann ve Vest (1999, 7).

⁷ Ozon tabakasının incelmeye, iklim değişikliği, küresel ısınma, su kıtlığı, doğal kaynakların tükenmesi, çevresel bozulma, çölleşme, ormanların azalması gibi olaylar doğal riskler olarak

Ekolojik dengenin korunması

ve toplumsal⁸ risk alanlarının dünya üzerinde her bir coğrafi alan ile her düzeyde devlet ve ulus üstü siyasi aktöre karşı genişleyebilme durumu, uluslararası güvenlik politikası açısından da (Zurlini ve Müler 2008, 1350) çevresel güvenliğin her bir prensibi üzerinde dikkatle durulmasına ihtiyaç gösterir. Çevresel güvenlik kavramının çevre ve toplumsal alanda etkisini gösterdiği temel prensipleri şu şekilde açıklanabilir.

Hava, su, toprak, doğal kaynaklar, iklim, biyolojik çeşitlilik gibi yaşam desteği sağlayan ekosistemdeki değişikliklere⁹ yönelik tedbirlerin alınmasıdır. Ekolojik dengenin korunması için en uygun çaba küresel düzeyde çevresel bozulmayı en aza indirecek uygulamaların gerçekleştirilmesi, çevresel değişikliklere karşı toplumun hazırlıklı kılınmasıdır. Ayrıca, herhangi bir çevresel güvensizliğe yol açacak doğal süreçlere ve insani davranışlara yönelik politikaların üretilmesi ve sürdürülebilirliğin sağlanması önem arz etmektedir (Garner 1996, 181; Detraz ve Betsill 2009, 307). Çevresel güvensizliğe yol açan çevrenin bozulması, kirlilik ve biyoçeşitlilik kaybı gibi ekosistemde geri dönüşü olmayan sorunlara karşı, siyasi, ekonomik ve kültürel kurumların bütünleştirilmesi zorunluluğu temel çözüm yöntemi olarak kabul edilmektedir (Dalby 2002, 144; Chalecki 2002; Cousins 2005, 226).

Çatışmaların önlenmesi

Çevresel güvenlik kavramı, çevre ve şiddet arasındaki ilişkiyi (Smith 2001, 389) ulusal ve uluslararası alanda azalan kaynakların¹⁰ kontrolü, erişimi ve kullanımı ile ilgili anlaşmazlıklar açısından açıklamaktadır. Doğal kaynakların paylaşımı ve idamesi ile çevresel değişikliklerin toplumlar ve devletler arasında (Claussen 1995, 40; Grager 1996, 109; Messer, vd. 2001, 1; Detraz ve Betsill 2009, 305; Raleigh ve Urdal 2007, 677) çatışmaların

sayılabilir. OECD DAC Working Party (2000, 18)

⁸ Çevresel güvenliğe ilişkin toplumsal riskler ise; sosyal eşitsizlik, nüfus artışı, göç ve mülteci hareketleri ile çevresel kaynakların korunması için yapılan savaşlar, doğal çevre ve kaynakların saldırı hedefi veya askeri araç olarak kullanılması gibi olaylar sıralanabilir. Page (2000,33-36); Zurlini ve Müler (2008, 1350).

⁹ Ekosistemde yaşam desteği sağlayan yenilenebilir ve yenilenemeyen kaynaklar ile fiziki yapılarıdaki değişikliklerdir. Su, toprak, bitki örtüsü ve hava gibi yenilenebilir kaynaklarda güvenlik konuları ise şöyle sıralanabilir. 1) Bitki örtüsü: yaban hayatı, biyoçeşitlilik, toprak koruma, enerji kaynağı, karbon tutma, oksijen yaşam üretimi, su döngüsünün düzenlenmesi, besin kaynağı, toprak besin ikmali. 2) Su: yaban hayatı için doğal, biyolojik çeşitlilik, insan, bitki ve hayvan tüketimi, enerji kaynağı olması. 3) Topraklar: besin, su döngüsü regülasyonu, mevsimin yağışlı olması sırasında su tutması, suyun filtrasyonu ve artırılması. 4) Hava: O₂, CO₂, temiz hava, enerji kaynağı, hava ve iklim. Hyde Hecker (2011, 13).

¹⁰ Kıtlığın oluşmasıyla ilgili olarak fiziksel, coğrafi, sosyo-ekonomik, çevresel kıtlıktan bahsedilebilir. Fiziksel kıtlık, petrol, doğal gaz vb. yenilenemeyen kaynaklar gibi sınırlı bir kullanıma sahip kaynakların için talep oluşmasıdır. Coğrafi kıtlık, Batı Avrupa ve Japonya'nın petrol konusunda Ortadoğu'ya bağımlılığına benzer şekilde, kaynakların dünya üzerinde eşit dağılmaması ve bazı ülkelerin bu kaynaklar konusunda diğerlerine bağımlı olması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Sosyo-ekonomik kıtlık, devletin doğal kaynaklar hususunda mülkiyet ve satın alma hakkını eşitsiz kullanmasıdır. Çevresel kıtlık ise, doğal kaynaklar üzerinde sürdürülebilir bir yönetim yapısının olmaması nedeniyle çevresel bozulmanın meydana gelmesidir (Türk 2008, 94).

İşbirliği faaliyetlerinin desteklenmesi

çıkmasında¹¹ katalizör görevinde bulunduğu ve mevcut silahlı çatışmaları hızlandırdığı kabul edilmektedir (Spencer 2009; Altunok ve Bayrak 2008, 526; OECD DAC Working Party, 2000, 22). Günümüze kadar dünyada yaşanan gıda kıtlığı, su (Chou, vd. 1997, 96) ve toprak kıtlığı (Cheremisinooff 2002, 41), doğal kaynaklara erişim (Buzan 1991, 459), petrol ve balıkçılık kaynaklarının bozulması gibi çevresel meseleler devletler arasında anlaşmazlıklar yaşatmış¹², kaynaklara sahip olmayan ülkelerle kaynağa sahip olan ülkeler arasında paylaşım sorunları ve onları ele geçirmek için mücadelelerle¹³ karşılaşmıştır (Soysa, vd. 1998, 16; Dabelko 2008).

Doğal kaynakların korunması, paylaşımı ve idamesi bakımından; toplumsal grup ve devletlerarası çatışma riski muhtemel görüldüğünden, kaynakların elde edilebilirliğiyle ilgili olarak meydana gelen çatışmaların önlenmesi, doğal kaynakların sürdürülebilirliğini sağlayacak şekilde korunması hususları çevresel güvenlik açısından öncelikli görülmektedir. Çevresel çatışmaların, uzun dönemli uyum sağlayıcı politikalarla önlenebileceği değerlendirilmektedir (Detraz ve Betsill 2009, 306).

Çevresel güvenlik kavramı, çatışma yerine daha çok uluslararası işbirliği ihtiyacının ön plana çıkarmakta, dünyada ortak bir güvenlik alanı oluşturulmasını öngörmektedir (Vogler 2003, 47). Çevre sorunlarının ulus devletlerin sınırlarını tanımaz nitelikte olması ve söz konusu sorunlara karşı rekabet yerine işbirliğini gerekli kılması bu yaklaşımı desteklemektedir (Dabelko ve Dabelko 1995, 5). Özellikle UNEP gibi birçok uluslararası örgütün CO2 emisyonlarının azaltılma çabalarında olduğu gibi küresel çevre yönetişimi konusuna odaklanması ve ulus devletlere tecrübe aktarımında bulunması işbirliği alanlarını arttırmıştır (Algan 2004, 185; Steinar ve Rosendal 2009, 146).

Ulus devletin işlev ve rolünün sorgulanması

Geleneksel güvenlik yaklaşımının genişlemesi ve çevresel güvenliğin uluslararası işbirliği ve barışa katkısı, geleneksel güvenliğin önemli aktörlerinin meşru güç ve görev alanlarında değişimleri zorlamaktadır. Bunlar içerisinde en önemlisi devletin¹⁴ bizatihi kendisinde yaşanmıştır. İlk dönem çevresel güvenlik çalışmaları, çatışmaların önlenmesine ve

¹¹ Raunda'da nüfusun artması ve kaynakların küçülmesiyle birlikte sosyal sistem çökmüş, Hutu ve Tutsi kabileleri arasında kitlesel kıyımlar meydana gelmiştir. Honduras ve El Salvador halklarının mevcut topraklar üzerinde kıt kanaat geçinmeleri futbol savaşı diye bilinen çatışmalara neden olmuş, çatışmalar sonucunda çevre mültecileri konusu gündeme gelmiştir. OECD DAC Working Party (2000,5).

¹² Son on yılda dünyada genel çatışma oranı düşse de çevre temelli anlaşmazlıklar Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Nijerya, Filipinler, Güney Afrika ülkeleri ve Nepal'de yaşanmıştır. Dabelko (2008).

¹³ Örneğin İsrail'in Batı Şeria'da bölgenin büyük bir kısmını elinde tutma niyetinin Filistin'in kendisine karşı düşmanca tavrından öteye su kaynaklarını elinde tutmak istemesi olduğu birçok entelektüel tarafından iddia edilmektedir. Çin, Hindistan ve Brezilya'da da çevresel sorunlar nedenli çatışmaların yaşanabileceği değerlendirilmektedir. OECD DAC Working Party (2000, 5)

¹⁴ Geleneksel anlayış içerisinde devlet, coğrafi sınırları içinde hukuk yapan, ekonomisi, nüfusu ve egemen bir siyasi iktidarı bulunan bir organizasyondur. Doehring (2002, 17-39)

Askeri faaliyetlerin çevresel etkisinin azaltılması

Demokrasi ve insan haklarının önemsenmesi

doğal kaynakların korunmasına (Rogers 1997, 29) odaklandığından kavram devletlerin geleneksel güvenlik boyutunda gelişmiştir.¹⁵ Ancak, tarihsel süreç içerisinde sivil toplum ve birey gibi aktörlerin gelişimi, çevresel güvenlik kavramının dünya genelinde kapsamının devletten bireye doğru çoğulculaşmasını sağlamıştır. Özellikle güvenlik anlayışının, geleneksel devlet merkezli güvenlik anlayışından insani güvenliğe doğru evrilmeye başlamasıyla birlikte, çevresel güvenlik kavramı da birey ve uluslararası düzeyi kapsayan çok katmanlı bir duruma karşılık gelmiştir. Ayrıca, ulus devletlerin çevresel güvenliğe karşı yetersiz kaldığı ölçüde güvenlik konusunu uluslararası alana ve bölgesel güvenlik boyutuna taşıması, uluslararası çevre hukukunun gelişmesi, çevresel güvenliğin ulus üstü bir anlayışı bünyesinde barındırmasına katkı sağlamıştır (Dalby 2002, 161; Algan 2004, 185). Ulus devletlerin çevre krizlerine karşı işbirliği yoluna gitme zorunluluğu, devletlerin egemenliğini zorlamakla birlikte rollerinde sınırlama da getirmiştir (O'Neill, 2009, 45). Doğal kaynakların ve çevreyle ilgili anlaşmaların çoğunlukla devletlerin toprak bütünlüğü açısından yükümlülükler ya da hareket sınırlamaları getirmesi, ulusal egemenlik anlayışının sınırlandırılması düşüncesini desteklemektedir (Topçu 2008, 192).

Çevre açısından askeri güç, potansiyel güvensizlik ve tehdit kaynağıdır. Çatışma ve askeri faaliyetlerin çevreye olumsuz etkisi, askeri unsurların rolünün azaltılmasını teşvik etmektedir (Barnett 2005, 481; Ritchie 2011, 363). Ancak askeri unsurlara karşı olumsuz yaklaşıma rağmen çevresel felaketlere acil müdahale, insani yardım, barışı koruma gibi görevleri üstlenmesi meşruiyetin devamı için beklenti sağlamaktadır (Ritchie 2011, 366).

Askeri güvenlik kapsamında icra edilen savaşlar, silahların üretilmesi ve kullanılması, askeri tatbikatlar, nükleer testler doğal kaynaklar üzerinde geri dönülemez etkilere yol açmaktadır (Grager 1996, 109). Savaşların çevredeki ekolojik yaşamı tahrip etmesine yakın tarihte bir çok kez rastlanmıştır. 1967-1972 yılları arasındaki Vietnam Savaşı'nda, Güneydoğu Asya'da yaprak döken biyolojik savaş araçlarının kullanılması sonucunda çevresel sorunların ortaya çıkması buna örnek verilebilir. Yine, 1992 Körfez Savaşı'nda petrolün Irak tarafından İran Körfezi'ne pompalanmasıyla büyük bir çevresel felaket yaşandığı yakın tarihe kayıt düşmüştür (Mitchell ve Coco 2004; Türk 2008, 36).

Günümüzde genişleyen güvenlik algılamaları; çevresel güvenlik kavramının insani güvenlikle birlikte anılmasını sağlamış, bu sayede birey temelinde hak ve özgürlükler kabul görmüştür. Demokrasinin, çatışmaları önleyebildiği ve çatışmalara neden olan değişimleri harekete geçirmeye fırsat verebildiği kabul edilmektedir (Barnett ve Adger 2010, 130). Ayrıca, siyasi açıdan hesap verilebilirliği ve şeffaflığı da artırmaktadır (Dalby 2002, 65). İnsan hakları ve hukukun üstünlüğü demokrasiyi desteklemekle birlikte bireyi devlete karşı koruma mekanizmaları geliştirmektedir (Dağı 2000, 6). Bu açıdan çevresel güvenlik kavramı, bireyi merkeze alan, kişisel tercihlerini gerçekleştirebilen, iktisadi ve sosyal fırsatlara sahip toplumsal yapılara değer katarak, ulus devletleri demokratikleşme ve insan hakları konusunda desteklemektedir (Human Development Report, 1994, 5-6; Barnett,

¹⁵ Çevresel hassasiyetlerin, ilk defa ulusal güvenlik nezdinde güvenlik için tehdit olarak da görüldüğünün de unutulmaması gerekir Lifton (1998, 9-10), Mitchell ve Coco (2004).

Sürdürülebilir iktisadi faaliyetin desteklenmesi

2005, 471). Çevre bilincinin yerleşmesi ve çevresel eylemlerin etkinlik kazanması ancak politik fırsatları barındıran demokratik ülkelerde gerçekleşebilmektedir. Bu hareketler hâkim siyasi ideolojilerden uzaklaşabilmekte, ekosistemin genel kanunlarını toplumsal yaşamda daha kolay dile getirebilmektedir (David, vd. 2005, 461-466).

Çevresel bozulma ve değişmelere sebep olan endüstriyel, teknolojik ve iktisadi süreçlerin önlenmesi çevresel güvenlik açısından büyük önem arz etmektedir (Haas 2002, 9; Barnett 2005, 480). Günümüzde sanayileşmiş ekonomilerde, hem sürdürülebilir kalkınma modelleri hem de sürdürülebilir bir çevrenin sağlanmasına yönelik uygulamalara ağırlık verilmiştir (Lietzmann ve Vest 1999, 35; Haas 2002, 9; Keleş, vd. 2010, 68; Barnett, vd. 2010, 27). Sürdürülebilir kalkınmanın çevre, ekonomi ve toplum gibi aktörleri ortaya çıkararak, yönetim temelinde yeni bir denge ve katılımcı bir yönetim modeli oluşturacağı savunulmuştur (Sipahi 2010, 331). Böylece hem çevresel baskıları en aza indiren, hem de kaynakların en etkili kullanıldığı bir yeşil büyümenin sağlanacağı vurgulanmıştır (Freeman ve Soete 2004, 469; Girouard 2011, 19). Ancak, günümüz teknoloji düzeyinin hem sürdürülebilirliği sağlamaya hem de bu bilgi ve değerlerin hızla yaygınlaşmasına katkı yapacağı değerlendirilse de, bu tanımlamaların uygulanabilirliğinin zorluğu da bilinmektedir. Sanayileşmiş ülkeler tarafından yürütülen süreç, gelişmekte olan ülkeleri kendi birincil politika alanlarında zorlamaktadır (Nye 2003, 241). Bu devletlerde çevrenin güvenleştirilmesi yaklaşımı, çevrenin korunması ya da ucuz ve hızlı sanayileşme arasında kısa vadede bir seçim yapmak zorunda bırakılmaktadır (Grager 1996, 112-113; Özer 2009, 15).

Sürdürülebilir kalkınmanın, Soğuk Savaş sonrası sanayileşme ve kaynak kullanımı için radikal bir değerlendirme sağlamasına rağmen paradigma değişimi için yeterli olmadığı (Jonston 1992, 199; Williams 1996, 54), ekonomik büyüme ve çevre koruma arasında seçim yapılması gerektiğinde çevrenin kaybeden taraf olduğu (Desai 1998, 295) görülmüştür.

Nüfus artışının olumsuz etkisini azaltılması

Nüfus artışı ve demografik yapı, doğrudan çevresel bozulma ve çatışma gibi problemlere neden olmamakla birlikte çevrenin kalitesini etkileyen sosyo-ekonomik yapılarla etkileşim içindedir (Pirages 1997, 39). Yenilenebilir kaynaklardaki nitelik ve nicelikte meydana gelen düşüş, nüfus artışıyla birlikte ülkede kaynak dağılımını kendi lehinde bulunduran toplumsal grupları cesaretlendirerek çatışmaya açık durum yaratabilmektedir. Kaynak eşitsizliği nüfus baskısıyla birleşince ekolojik olarak kırılgan olan coğrafyalarda doğum ve ölüm oranı olarak demografik yapıyı değiştirmekte (Engelman 1997, 49), göçe ve çatışmaya (Falkenmark 1995, 32) neden olabilmektedir (Cincotta 2004, 25-26; Mcap ve Bailey 2007, 27; Raleigh ve Urdal 2007, 678; Baechler 1998, 24-25; Whyte 2001, 4663).

Yüksek nüfus yoğunluğu¹⁶, bilgi eksikliği ve bölgesel kaynakları koruyacak sermaye ye-

¹⁶ 2003 yılı Birleşmiş Milletler Nüfus Bölümüne göre, dünya nüfusu 1950'den 1998'e kadar iki katına çıkmış, son 10 yıl içerisinde yaklaşık %14 oranında artarak 6.4 milyara ulaşmıştır. İyimsen bir tahminle 2050 yılında 9 milyar olacağı değerlendirilmektedir. Bu nüfus artışının toprakların aşırı ve verimsiz kullanımı, toprak erozyonu ile iklim değişikliğiyle birlikte doğal kaynak kıtlığını daha da artıracığı ifade edilmiş, bunun yansıması olarak 1984 ve

Çevresel göçün azaltılması

tersizliği ile birleşince çevresel bozulma ve yoksulluğu tetiklemektedir. Ancak, gelir artışı, demokratik yönetim ve teknolojinin nüfus artışının çevreye olan etkisini hafiflettiği de bilinmektedir (Mcap ve Bailey 2007, 27; Sherbinin 1995, 26). Özellikle teknoloji sayesinde tarımda yaşanacak kıtlık vb. durumlara karşı, inovasyon gibi kazanımlarla uzun dönemde ekonomik ilerlemeyi ve barışın devamlı kılınabileceği görüşü kabul görmektedir (Urdal 2005, 5).

Çevresel güvenlik açısından temel istikrarsızlık ve güvensizlik konularından biri de çevresel göçtür (Vogler 2003, 47). Siyasi ve ekonomik hayata doğrudan etki eden çevre, farklı coğrafyalara göçü zorunlu kılabilir (Barney 2006, 94; Carius, vd. 1997, 56; Foster 2001, 58; Lietzmann ve Vest 1999, 43). Göç, egemen devletler arasında veya ülke içinde toplumsal grupların hareket etmesi olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal süreçlerin karmaşık bir tezahürü olarak yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde oluşabilmektedir (Mcap ve Bailey 2007, 28; Raleigh ve Urdal 2007, 675; Altunok ve Bayrak 2008, 526). Göçün çıkış noktalarında kıyı erozyonu, su seviyesinin yükselmesi gibi doğal felaketler, tarım uygulamalarında yapılan yanlışlar, kaynakların eşitsiz dağılımı gibi durumlar yaşanır (Martin 2010, 398). Varış alanları olarak ise, uygun tarım arazileri, iyi bir iklim ve daha iyi yaşam koşullarına sahip coğrafyalar amaçlanır (Bilsborrow 2002, 76-78; Sherbinin 1995, 27-31; Vasconcelos 2003). Göç, yeni gelenlerle yerleşik olanlar arasında gerilimleri, çatışmaları ve kaynak rekabetini tetikleyebilir¹⁷ (Raleigh ve Urdal 2007, 678; Barnett ve Adger 2010, 124).

Şehirleşme sürecinde kaynak güvenliğinin sağlanması

Çevresel güvenlik kavramı, şehirleşme olgusuna şehirlerdeki kalkınma ve kaynak kullanımını açısından ilgilidir. Son yüzyılda modernizm ve sanayileşme süreci, büyük şehirleri beslenmesi için fakir bölgelerdeki kaynakların kullanılmasını hızlandırmıştır. Bu durum, büyük miktarlarda yiyecek, kereste, petrol, elektrik, mineraller ve her tür ürünün kırsal kesimlerden gelişen şehirlere taşınmasına neden olmuştur (Dalby 2008, 191-192). Yüksek nüfusun şehre göç etmesi, on milyon ve daha fazla nüfusa sahip şehirleri ortaya çıkarmaktadır. Yüksek seviyede şehirleşme ile düşük seviyede kişi başı yerli üretim birleştiğinde şehirdeki siyasi istikrar için tehdit oluşturmaktadır (Mcap ve Bailey 2007, 29). Çevresel sorunlarla ilgili olarak görülen endüstri, ticaret, enerji tüketimi, su kullanımı, atık üretimi gibi nedenler devlet kurumlarının zayıflamasına neden olmaktadır. Şehir kaynak tüketimi, atık üretimi, sera gazı emisyonları, su baskınları, göçler, su yetersizliği ve kalitesinin bozulması, salgın hastalıkların yayılması, altyapının bozulması riskleriyle karşılaşılabilir. Bu durum, insani güvenlik için birer tehdit oluşturmakla (Litttle ve Cocklin, 2010, 81) birlikte yoksulluk ve kaotik şehir yapılarıyla sonuçlanabilmektedir (Brennan 1999, 9;

1998 yılları arasında dünyanın tahıl hasat üretiminin % 9 oranında düşerek nüfus artışının gerisinde kaldığı belirtilmiştir (Mackenzie 2004, 13).

¹⁷ 2004 yılında Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Çad'ta gerçekleşen göç hareketlerinde mülteciler ve yerel halk arasında sınırlı kaynaklar nedeniyle çatışmaları attırdığını bildirmiştir. Darfur'da da milisler açlık ve kirli su nedeniyle ölüm riski taşıyan ve evlerinden uzaklaşan 1.65 milyon insandan binlerce kişiyi öldürerek etnik temizlik gerçekleştirmiştir (Mackenzie 2004, 13-14).

Yoksulluğun azaltılması

Sonuç

Dalby 2002, 22; Mcap ve Bailey 2007, 30).

Yoksulluk, insanların refaha yönelik mal ve hizmet açısından en az gereksinimlerle geçinmesi olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluk, çevresel güvenlik açısından tehdit olarak algılanmakta olup, yoksulluğun ekolojik, açlık ve hastalıkların yayılması gibi felaketlere karşı eğilimli olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca düşük gelir ve tüketim gibi unsurlar, çatışmaya açık bir durum oluşturabilmektedir (Hecker 2011, 19-20).

Çevresel problemlerin ekonomi üzerinde en büyük etkisi yoksulluk olarak ortaya çıkmaktadır. Az gelişmiş ülkelerin milli gelirlerinin tarımsal üretime dayanmış olması ve burada olabilecek doğal felaketler, çevresel bozulma ve toprağın bozulması ani bir gelir düşüşüne ve sosyal problemlere neden olmaktadır. Afrika ülkelerindeki toprağın bozulması nedeniyle düşük olan yerel üretim buna örnek verilebilir (Sachs 2003, 31; Carius, vd. 1997, 59).

Çevresel güvenliğin kavramlaştırılma ihtiyacının ilk olarak dünyada çevresel bozulma ve değişimin tehdit unsuru olarak ortaya çıktığı 1970'li yıllardan itibaren başladığı, ancak literatürde çevresel güvenlik kavramına ilginin kaynak kıtlıkları temelinde meydana gelen çatışmaların araştırıldığı 1990'lı yıllardan itibaren önem kazandığı kabul edilmektedir. Hatta günümüze kadar çevresel güvenliğin kavramlaştırılmasında gelişen evrelere bakıldığında, ilk aşamada kavramın anlaşılmasındaki güçlüğün temel nedeninin, kavramın ilk olarak devletin konusu olması itibariyle geleneksel güvenlik yaklaşımları açısından değerlendirilmiş olmasıdır. Ancak, günümüze kadar geleneksel güvenlik yaklaşımının çevre gibi meseleleri içine alarak genişlemesi;

- ulusal güvenlikten grupların ve bireylerin güvenliğine geçişi,
- ulusların güvenliğinden uluslararası güvenliğe yönelmeyi,
- ulus devletlerin politik sorumluluklarının ve yetkilerinin uluslararası kuruluş, yerel ve bölgesel yönetimler ile sivil toplum örgütlerine doğru dağılma baskısını ortaya çıkarmıştır.

Güvenlik alanında yaşanan söz konusu çeşitlilik ve çoğulculuk çevresel güvenlik kavramının gelişim evrelerinde etkili olmuştur. Özellikle geleneksel güvenlik yaklaşımında egemenlik, çatışma ve devlete yapılan vurgu çevresel güvenlik kavramının oluşturulmasında teorik kolaylık sağlamış, siyasetçiler açısından bugün dahi işler bir yaklaşım haline gelmiştir. Uluslararası güvenlik ihtiyacı açısından yer verilen çevresel güvenlik kavramına ise, hala temkinli davranılmaktadır. İlk bakışta uluslararası işbirliğinin küresel ısınma, tarım, enerji, ormancılık, ulaşım ve balıkçılık gibi karmaşık birçok soruna eğilmesi konunun küresel düzeyde anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından, söz konusu güvenlik sorununun yoksulluk etrafında şekillendiği, bu açıdan bu devletler için küresel ısınmanın lüks bir konu olduğu görülmüştür. Bu nedenle küresel bir çevre güvenliği, güney yarım küredeki ülkeler tarafından çoğunlukla kuzeydeki ülkelerin egemenliğine karşı gelinen, milli menfaatlerine aykırı, emperyalizmin yeni bir kolu olan ekolonizasyon ve eko-emperyalizmin araçlarından biri olarak sayılabilmektedir. Ancak yine de söz konusu kavramlaştırma çalışmaları; uluslararası işbirliği çabası içerisinde bütünsel bir bakış açısı sunarak, güvenlik konusunda ekonomik, politik ve sosyal faktörler arasında

ilişkileri ortaya koymaya gayret göstermiştir. Bu yaklaşımda, çevresel tehdite vurgu yaparak geleneksel güvenlik yaklaşımını inşa eden askeri süreçlerden dikkati kaydırmayı sağlamıştır. Çevresel işbirliği seçeneğinin, toplumlar arasında gerilimi azaltacağı, sınır ötesi işbirliğine ve barışa katkı sağlayacağı kabul edilmektedir.

Çevresel güvenliğin, insani güvenlik kavramıyla birlikte ifade edilmesi ise, birey ve toplum için olumlu yönde bir gelişme olmuştur. Geleneksel güvenlik yaklaşımlarında merkeze egemen devletin alınması, çevre unsuruna egemen devlet ve üzerinde yaşayanların güvenliği üzerinden bakılmasına neden olmuştur. İnsani güvenlikte çevre unsuruna ise, insanın yaşamı ve gelişimi için gerekli alanın korunması esasında bakılmıştır. Bu açıdan insani güvenlik yaklaşımı;

- devletten çok bireye odaklanmış,
- insanın güvenliği ele alınırken, devletin güvenliği için bir tehdit görülmemiş,
- insan güvenliğinin sağlanmasında devlet dışı aktörler dâhil edilerek küresel düzeyde işbirliğine açık olunmuş,
- insanların kendilerini savunması için her alanda güçlendirilmesi hususları ön plana çıkmıştır.

İnsani güvenlik kapsamında öngörülen çevresel güvenlik anlayışı, geleneksel güvenlik anlayışından öteye giderek çevre ve şiddetin dar ilişkisinden sakınmıştır. Geleneksel güvenliğe eleştiri getirerek, birey ve grupların sürdürülebilirliği ve refahını kapsayan güvenlikle ilgilenmiştir. Yerel siyasal öncelikler yerine küresel toplumun sorunlarına odaklanılmıştır.

Sonuç olarak; çevre konusunda ekolojik sorunlara ilave olarak kaynak çatışmalarının önlenmesi, açlık, yoksulluk, çevresel göç, aşırı nüfus artışı, kültürel çevrenin korunması gibi toplumsal sorunlara da çözüm aranması ve method olarak çatışma yerine işbirliğinin teşvik edilmesi, konuyla ilgili aktör olarak devletin yanında sivil toplumlara da yer verilmesini sağlamış, ekolojik güvenliği aşan bir çevresel güvenlik anlayışını ortaya çıkarmıştır. Böylece çevresel güvenlik kavramı salt kaynak kıtlıkları ve çatışma konusundan farklılaşarak, daha önce ön plana çıkmayan çevrenin doğal ve toplumsal etkilerine karşı işbirliğine vurgu yapmıştır. Kuzey Amerika ve Avrupa'da kaygı duyulan küresel ısınmadan, Afrika'da kaynak kıtlıkları ve salgın hastalıklara kadar ortaya çıkan söz konusu olumsuz etkiler, yerel, bölgesel ve küresel düzeyde güvenlik konuları olarak çevresel güvenlik kavramı içerisinde değerlendirilmiştir.

Çevresel güvenliğin sağlanmasında, ulus devletlerin tek başına yeterli olamayacağı bilinmekle birlikte uluslararası organizasyonlarında gayretleri yetersizdir. Günümüzde asıl ağırlık hala ulus devletlerdedir. Çevresel problem ve güvenliğin uluslararası boyutu artıka, ulusal egemenliklerinin yumuşamasıyla karşılaşılması kaçınılmazdır.

Kaynakça

- Algan, Nesrin. 2004. Environmental security in the Aegean Sea. *Turkish-Greek Relations; The Security Dilemma in the Aegean* içinde, der. Mustafa Aydın ve Kostas Ifantis. London: Routledge.
- Altunok, Taner ve Rıza Bayrak. 2008. Teknolojik ve çevresel faktörlere göre savunma sistemlerindeki etkin organizasyon yapılarının analizi ve model önerisi. *Dördüncü Savunma Teknolojileri Kongresi Bildirileri içinde*, der. M.İ. Gökler, R.O. Yıldırım, B. Kazandır, Y. Yazıcıoğlu, Ender Ciğeroğlu, G.O. Özgen, A. Öztürk, 523-532. Ankara.
- Aydoğdu, İlke Bezen. 2008. Tehlikeli atıkların yarattığı çevre sorunlarının çevresel güvenlik bağlamında incelenmesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Baechler, Günther. 1998. Why Environmental transformation causes violence: a synthesis. *Environmental Change & Security Project Report* (4), 24-44.
- Baldwin, David A. 2004. Güvenlik kavramı. *Uluslararası Güvenlik Sorunları* içinde der. Kasım Kamer ve Zerrin A. Bakan, 1-36. Ankara: ASAM Yayınları.
- Barnett, Jon. 2003. Security and climate change. *Global Environmental Change* (13), 7-17.
- Barnett, Jon. 2005. Environmental security for people, in the meaning of environmental security: ecological politics and policy in the new security era. *New Developments in Environmental Sociology* içinde, der. Michael R. Redclift ve Graham Woodgate, 467-486. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.
- Barnett, Jon. 2007. Environmental security and peace. *Journal of Human Security* 3 (1), 4-16.
- Barnett, Jon, Richard A Matthew, Karen L. O'Brien. 2010. Global environment change and human security: an introduction. *Global Environmental Change and Human Security* içinde, der. Richard A. Matthew, Jon Barnett, Bryan McDonald, Karen L. O'Brien, 3-32. Cambridge: MIT Press.
- Barnett, Jon ve W. Neil Adger. 2010. Environmental Change, Human Security and Violent Conflict. *Global Environmental Change and Human Security* içinde der. Richard A. Matthew, Jon Barnett, Bryan, McDonald, Karen L. O'Brien, 119-136. Massachusetts: MIT Press.
- Barney, Gerald O. 2006. Ecological security: a 'more imaginative' response in involving youth. *Journal of Science and World Affairs* 2 (2), 93-97.
- Bilsborrow, Richard E. 2002. Migration population change and the rural environment. *Environmental Change & Security Project Report* (8), 69-94.
- Brennan, Ellen M. 1999. Population, urbanization, environment and the security: a summary of the issues. *Environmental Change & Security Project Report* (5), 4-14.
- Buzan, Barry. 1991. New patterns of global security in the twenty-first century. *International Affairs* 67 (3), 431-451.
- Buzan, Barry. 2008. Askeri güvenliğin değişen gündemi. *Uluslararası İlişkiler* 5 (18), 107-123.
- Carius, Alexander, Sebastian Oberthür, Melanie Kemper ve Detlef Sprinz. 1997. Environment and security in an international context. *Environmental Change & Security Project Report* (3), 55-65.
- Chou, Sophie, Ross Bezark ve Anne Wilson. 1997. Water scarcity in river basins as a security problem. *Environmental Change & Security Project Report* (3), 96-105.
- Cincotta, Richard P. 2004. Demographic security comes of age. *Environmental Change & Security Project Report* (10), 24-29.
- Chalecki, Elizabeth L. 2002. Environmental security: a case study of climate change. http://pacinst.org/reports/environment_and_security/env_security_and_climate_change.pdf (erişim tarihi: 12.08.2012)

- Cheremisinoff, Nicholas P. 2002. Environmental security: the need for international policies. *Pollution Engineering* 34 (5), 40-41.
- Claussen, Eileen. 1995. Environment and security: the challenges of integration. *Environmental Change & Security Project Report* (1), 40-43.
- Cousins, Ken. 2005. Twenty-nine days: responding to a finite world. *From Resource Scarcity to Ecological Security* içinde, der. Dennis Pirages ve Ken Cousins, 217-226. New Delhi: Academic Foundation.
- Dabelko, Geoffrey D. ve David D. Dabelko. 1995. Environmental security: issues of conflict and redefinition. *Environmental Change & Security Project Report* (1), 3-13.
- Dabelko, Geoffrey D. 2008. An uncommon peace environment, development, and the global security agenda. <http://www.environmentmagazine.org/Archives/Back%20Issues/May-June%202008/Dabelko-full.html> (erişim tarihi: 08.05.2012)
- Dağı, İhsan. 2000. İnsan Hakları, Küresel Siyaset ve Türkiye. İstanbul: Boyut Kitapları.
- Dalby, Simon. 2002. *Environmental Security*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Dale, Virginia, Steve Bartell, Robin Brothers ve John Sorensen. 2004. Systems approach to environmental security. *Ecohealth* 1 (2), 119-123.
- David, John F., Ann Hironaka, Evan Schofer. 2005. Environmentalizm as a global institution. *New Developments in Environmental Sociology* içinde, der. Michael R. Redclift ve Graham Woodgate, 461-466. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.
- Desai, Uday. 1998. Poverty, government and global environment. *Ecological Policy and Politics in Developing Countries, Economic Growth, Democracy and the Environment* içinde der. Uday Desai, 295-305. Albany: State University of New York Press.
- Detraz, Nicole ve Michele M. Betsill. 2009. Climate change and environmental security: for whom the discourse shifts. *International Studies Perspectives* (10), 303-320.
- Doehring, Karl. 2002. *Genel Devlet Kuramı*. çev. Ahmet Mumcu. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. 2006. *State of the Environment in Asia and the Pacific 2005, Synthesis, Economic Growth and Sustainability*. Thailand: Un Publications.
- Engalman, Robert. 1997. Human population prospects: implications for environmental security. *Environmental Change & Security Project Report* (3), 47-54.
- Falkenmark, Malin. 1995. Eco-conflicts-the water cycle perspective. *Environmental and Conflict Project, Occasional Report* (14), 31-47.
- Floyd, Rita. 2010. *Security and the Environment, Securitization Theory and US Environmental Security*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Foster, Gregory D. 2001. Environmental security: the search for strategic legitimacy. *Armed Forces & Society* 27 (3), 373-395.
- Freeman, Chris, Soete, Luc. 2004. *Yenilik İktisadı*. Ankara: Tübitak Yayınları.
- Garner, Robert. 1996. *Environmental Politics*. London/New York: Prentice Hall.
- Girouard, Nathalie. 2011. The green growth strategy: reshaping the OECD's work agenda for the years to come. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar* 11 (42), 17-28.
- Grager, Nina. 1996. Environmental security? *Journal of Peace Research* 33 (1), 109-116.
- Haas, Peter M. 2002. Constructing environmental conflicts from resource scarcity. *Global Environmental Politics* 2 (1), 1-11.
- Hecker, Jeanne H. 2011. *Peace Sustainable Development Through Environmental Security*. Hague: Institute for Environmental Security.

- Jonston, Ronald J. 1992. *Environmental Problems, Nature, Economy, and State*. London: Belhaven Press.
- Keleş, İhsan, Hatice Metin ve Hatice Ö. Sancak. 2005. Çevre Kalkınma ve Etik. Ankara: Birlik Matbaacılık.
- Keleş, Ruşen, Can Hamamcı ve Aykut Çoban. 2009. Çevre Politikası. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kılıç, Selim. 2008. Küreselleşme sürecinde ekonomik, ekolojik ve toplumsal riskler. *Akademik İncelemeler* 3 (1), 31-54.
- Lietzmann, Kurt M. ve Gary D. Vest. 1999. Environment and security in a international context. *Environmental Change & Security Project Report CCMS Pilot Study* (5), 34-35.
- Lifitin, Karen T. 1998. The greening of sovereignty an introduction. *The Greening of Sovereignty in World Politics* içinde, der. Karen T. Lifitin. Cambridge: The MIT Press, 1-27.
- Lifitin, Karen T. 1999. Constructing environmental security and ecological inderdependence. *Global Governance* (5), 359-377.
- Little, Laura ve Chris Cocklin. 2010. The vulnerability of urban slum dwellers to global environment change. *Global Environmental Change and Human Security* içinde, der. Richard A. Matthew, Jon Barnett, Bryan, McDonald ve Karen L. O'Brien, 77-95. Massachusetts: MIT Press.
- Lynn-Jones, Sean M. 1991. International security studies after the Cold War: an agenda for the future. http://belfercenter.hks.harvard.edu/files/disc_paper_91_11.pdf (erişim tarihi: 11.11.2012)
- Mackenzie, Margaret Brusasco. 2004. Environmental security: a view from Europe. *Environmental Change & Security Project Report* (10), 12-18.
- Maltais, Aaron, Kirstin Dow, Asa Persson. 2003. Integrating perspective on environmental security. *Stockholm Environmental Institute, Risk and Vulnerability Report*. Stockholm: Stockholm Environment Institute.
- Martin, Susan. 2010. Climate change, migration and governance. *Global Governance* (16), 397-414.
- Matthew, Richard A. 1995. Environmental security: demystifying the concept, clarifying the stakes. *Environmental Change & Security Project Report* (1), 14-23.
- Mcap, Robert M. ve Kathleen S. Bailey. 2007. Latin America and debate over environment protection and national security. *The DISAM Journal* 29 (4), 18-34.
- Messer, Ellen, Marc J. Cohen ve Marchione Thomas. 2001. Conflict: a cause and effect of hunger. *Environmental Change & Security Project Report* (7), 1-20.
- Mitchell, Marisa Noel, Coco, Linda Elizabeth. 2004. War, militarization and the environment: an annotated bibliography. <http://globetrotter.berkeley.edu/bwep/greengovernance/papers/Bib/B08-MitchellCoco.pdf> (erişim tarihi: 12.11.2012)
- Nye, Joseph S. 2003. *Understanding International Conflicts*. New York: Pearson.
- OECD DAC Working Party. 2000. *State of the Art Review of Environment, Security and Development Co-operation, Working Paper*.
- O'Neill, Kate. 2009. *The Environment and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Özer, Deniz Kızılsümer. 2009. Çok Taraflı Çevre Sözleşmeleri. Ankara: Usak Yayınları.
- Page, Edward. 2000. Theorizing the link between environmental change and security. *Review of European Community & International Environmental Law* 9 (1), 33-43.
- Pamukçu, Konuralp. 2001. Küresel ısınma örneğinde uluslararası ekolojik yaklaşım uluslararası politikada yeni bir bakış. *Harp Akademileri Bülteni* (198), 180-195.

- Parsons, Rymn J. 2009. Taking up the security challenge of climate change. Charlisle: Strategic Studies Institute,
<http://www.StrategicStudiesInstitute.army.mil>
- Pirages, Dennis. 1997. Demographic change and ecological security. *Environmental Change & Security Project Report* (3), 37-46.
- Raleigh, Colianadh ve Henrik Urdal. 2007. Climate change, environmental and armed conflict degradation. *Political Geography* (26), 674-694.
- Ritchie, Nick. 2011. Rethinking security: a critical analysis of the strategic defence and security review. *International Affairs* 87 (2), 355-376.
- Rogers, Katrina S. 1997. Ecological security and multinational corporations, *Environmental Change & Security Project Report* (3), 29-36.
- Sachs, Jeffrey D. 2003. The strategic significance of global inequality. *Environmental Change & Security Project Report* (9), 27-35.
- Sandıklı, Atilla ve Bilgehan Emeklier. 2011. 21. yüzyılda yeni güvenlik anlayışları ve yaklaşımları, Uluslararası Balkan Kongresi'ne sunulan tebliğ, 28-29 Nisan 2011, Kocaeli.
- Sandıklı, Atilla ve Bilgehan Emeklier. 2012. Güvenlik yaklaşımlarında değişim ve dönüşüm. *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri* içinde, der. Atilla Sandıklı, 3-70. İstanbul: Bilsam Yayınları.
- Sipahi, Esra B. 2010. Küresel çevre sorunlarına kolektif çözüm arayışları ve yönetim. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (24), 331-344.
- Sherbinin, Alex de. 1995. World population growth and US national security. *Environmental Change & Security Project Report* (1), 24-39.
- Smith, Heather A. 2001. Facing environmental security. *Journal of Military and Strategic Studies* 4 (1), 36-49.
- Soysa, Indra de ve Nils Petter Gleditsch. 1998. To cultivate peace: agriculture in a world of conflict. *Environmental Change & Security Project Report* (5), 15-25.
- Spector, Bertrami ve Amanda Wolf. 2000. Negotiating security: new goals, changed process. *International Negotiation* 5 (3), 411-426.
- Spencer, Tom, Nick Mabey, Chad Briggs, Elena Bellucci ve Geraud de Ville. 2009. Climate change & the military: the state of the debate.
[http://www.tomspencer.info/articles/ State of the Debate.pdf](http://www.tomspencer.info/articles/State%20of%20the%20Debate.pdf) (erişim tarihi: 13.11.2012)
- Spillman, Kurt P. 1995. From environmental change to environmental conflict. *Environmental and Conflict Project, Occasional Report* (14), 4-10.
- Steinar, Andresen ve Kristen Rosendal. 2009. The role of the in the coordination of multilateral environment agreements. *International Organizations in Global Environmental Governance* içinde, der. Frank Bernd Siebenhüner ve Anna Schreyögg, 133-150. London: Routledge.
- Şahin, Çiğdem. 2004. Sözcelerin Gücü adına... güç Bush'ta artık. *Uluslararası Güvenlik Sorunları* içinde, der. Kamer Kasım ve Zerrin A. Bakan, 82-101. Ankara: ASAM Yayınları.
- Topçu, Hayırsever F. 2008. *Küreselleşme ve Uluslararası Çevre Politikaları: Yönetimden "Yönetişim"e Geçiş Sorunu*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Türk, Seçil Mine. 2008. *Marmara Denizinde Çevresel Güvenlik*. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- UN. 1994. *United Nations Environment Programme, Human Development Report*. New York.
- Urdal, Henrik. 2005. Defusing the population bomb: is security a rationale for reducing global population growth. *Environmental Change & Security Project Report* (11), 5-11.

- Vogler, John. 2003. Küreselleşmenin çevresel boyutları ve güvenlik stratejileri. *Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri* içinde, der. N.Reşat Ödün, 45-60. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Waltz, Kenneth. 2008. Uluslararası politikanın değişen yapısı, *Uluslararası İlişkiler* 5 (17), 3-44.
- Whyte, Anne V. 2001. Environmental security. *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences* içinde, der. Neil J. Smelser ve Paul B. Bates, 4663-4667. Oxford: Pergamon.
- Vasconcelos, Alvaro de. 2003. Security as a component of comprehensive policy, <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/Alvaro-De-Vasconcelos.pdf> (erişim tarihi: 15.06.2012)
- Williams, Marc. 1996. International political economy and global environmental change. *The Environment & International Relations* içinde, der. Jonh Vogler ve Mark F. Imber, 41-58. London: Routledge.
- Zurlini, Giovanni ve Feliks Müler. 2008. Environmental security. *Systems Ecology*, der. Sven Erik Jrgensen ve Brian D. Fath (2), 1350-1356.

Abstract

Environmental Security Concept in the Context of Relationship Between Environment and Security

Environmental issues facing us in today's world, is located within the most important issues of our time. Resources that can be considered up to the environmental disaster of famine issues, is making itself felt anywhere in the world from the regional level to the global level and has led efforts to find a solution in the international arena. Especially, this subject which is evaluated together with the security dimension is regarded as one of the most important of these efforts. The purpose of this study, to create a security framework for solving natural and social problems occurring based on environment, to define the concept of environmental security, to explain the development of this concept is within the historical process. In this context first of all, description the concept of environmental security will be made and the changes in security issues and actors in the context of the environment will be examined.

Keywords

Environmental security, traditional security, the Cold War, conflict, human security.

